

ПРАВОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Гаряєва Г.М., Губарєв Р.І., Куценко С.О.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна*

Проблематика правового положення переселенців з України в умовах військового конфлікту у 2022 році має велике значення, оскільки війна на сході країни спричинила значну кількість внутрішньо переміщених осіб, а також надзвичайні умови проживання переселенців за кордоном та проблеми повернення звідти.

Для початку звернемося до законодавства, яке регулює ситуацію переселенців в Україні. Важливим законом є Закон України «Про внутрішньо переміщених осіб» № 1709-VII, введений в дію 20 березня 2014 року. Цей закон встановлює правовий статус та гарантії для осіб, які були вимушені покинути свої постійні місця проживання у зв'язку з воєнним конфліктом. Зокрема, він регулює питання щодо евакуації, забезпечення тимчасового житла, медичної допомоги, соціального захисту, освіти та працевлаштування для переселенців.

Проте, не дивлячись на ухвалення даного закону, проблеми, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, залишаються значними. Згідно зі звітом Українського Центру Прав Людини і Міжнародної Організації ЗМПХ «Доля переселенців у війні», на початку 2022 року в Україні було близько 1,5 мільйона внутрішньо переміщених осіб. З 24 лютого 2022 року вже понад 5 млн українців були змушені переселитися в безпечніші області країни, та до 7 млн виїхали за кордон. Це велике число свідчить про високий рівень потреб цієї категорії населення.

Однією з найважливіших проблем, з якими зіштовхуються внутрішньо переміщені особи, ще з 2014 року, є доступ до житла. Значна частина з них проживає у переповнених тимчасових наметових містечках, де відсутні відповідні умови для комфортного проживання. Багато сімей примушені ділити кімнати з іншими переселенцями або селянами з місцевого населення, що породжує конфлікти та напруженість у співіснуванні. Для вирішення цієї проблеми, Уряд України прийняв постанову № 509 від 15 червня 2015 року, якою передбачено виділення житла внутрішньо переміщеним особам з метою поліпшення їхніх житлових умов. Однак, реалізація цього механізму зустрічає труднощі через недостатню фінансову підтримку та недостатній обсяг житлового фонду.

Крім того, проблеми переселенців виникають не лише на території України, але й за кордоном. Багато людей змушені були знайти притулок у таких країнах, як Польща, Німеччина, Чехія, Італія, Румунія та інші. Понад половини українців перебуває лише в трьох країнах: Польщі – 22%, Німеччині – 14,6% та США – 11%. Також багато громадян України знайшли прихисток у Чехії – 7,9%, Італії – 5%, Канаді – 4,9%, Іспанії – 3,4% та Ізраїлі – 2,75%.

Майже 63% українців, які перебувають за кордоном, повнолітні, 22% – діти до 18 років. Вік ще 15% осіб не уточнюється. Це велике число свідчить про високий рівень потреб цієї категорії населення.

Проте, перебування в цих країнах нерідко призводить до нових складнощів. Багато переселенців стикаються з проблемами нелегального проживання, незабезпеченням прав на працю і отриманням медичної допомоги, а також соціальної підтримки. Ці проблеми ускладнюють життя переселенців, які вже зазнали травм та стресу внаслідок війни.

Останніми місяцями і ЄС усе частіше лунають пропозиції зменшувати допомогу українцям, які втекли від війни. Так, про наміри скоротити обсяги підтримки нещодавно заявила Ірландія. Але насправді ситуація не нова – у деяких країнах Євросоюзу це вже зробили.

Ірландія має намір скоротити програму підтримки біженців із України. Так, безоплатне розміщення новоприбулих українців можуть обмежити до трьох місяців, після чого їм доведеться шукати житло вже самостійно. Інший варіант – брати нерухомість під заставу за схемою «пропозиція житла». Важливий нюанс: наразі чиновники говорять про те, що такі зміни стосуватимуться лише новоприбулих біженців. Відповідний документ уже незабаром подадуть до Кабінету міністрів Ірландії. Із проблемою надання житла для українців Ірландія зіткнулася ще кілька місяців тому: країна не очікувала такого напливу біженців. На початку вересня міністр житлово-комунального господарства Дарраг О'Браєн визнав, що ситуація складна. Він зазначив, що через нестачу можливостей для поселення новоприбулі українці поки що лишатимуться в наметовому містечку.

Водночас в Агентстві ООН у справах біженців заявили, що використання наметів для розміщення шукачів притулку є неприйнятним, максимум це може бути тимчасовим рішенням. Проте сотні людей живуть там уже не один тиждень.

Нещодавно у країні саме через нестачу варіантів розміщення біженців запровадили обмеження щодо тривалості відсутності українців у наданому державою житлі (насамперед ідеться про тих, кого розмістили в готелях). Раніше біженці мали можливість покинути місце проживання на сім днів раз на пів року, та тепер вони ризикують втратити житло.

В Ірландському уряді обговорюють імовірність скорочення соціальних виплат українцям. Згідно з останніми даними, допомогу від держави отримує 40995 повнолітніх осіб. Також виплачується допомога на 20414 дітей.

Із початку повномасштабного вторгнення до Ірландії прибули майже 97 тисяч українців, та ця цифра щоденно зростає. Країна пов'язує це з доволі високими соціальними виплатами.

У липні змінилися правила надання житла для шукачів притулку з України й у Чехії. Тепер усі, хто перебуває на території країни довше ніж 150 днів, більше не отримують допомоги на оренду житла. Так само припинили виплати й чехам, які приймали біженців.

Чехія наголошує на тому, що прагне насамперед допомогти тим, хто не може подбати про себе. Також влада зазначає, що система допомоги біженцям, яку створили в лютому 2022 року, була тимчасовою, адже потрібно було щось терміново робити з величезною кількістю людей, які рятувалися від війни. Тепер настав час інших рішень.

За останніми даними, у Чехії перебуває близько 326 тисяч біженців, із них майже 100 тисяч уже знайшли роботу та можуть подбати про себе самостійно.

Польща обмежила грошову допомогу ще кілька місяців тому. Так, грошова виплата для забезпечення проживання та харчування біженців надається лише протягом 120 днів від моменту прибуття громадянина України на територію Республіки Польща. Проте в деяких випадках її можуть продовжувати виплачувати. Наприклад, обмеження не поширюються на людей із інвалідністю, осіб старших за 60 (жінки) або 65 (чоловіки) років, вагітних жінок та жінок, які виховують дитину віком до одного року. Важливо враховувати той факт, що виплати отримують поляки, які прийняли в себе українців, або організації, які забезпечують розміщення. Вони мають за ці гроші надати і житло, і харчування. Польща також надала українцям можливість оформлювати державну допомогу, яку отримують і громадяни країни, наприклад щомісячні виплати на утримання дітей. Але останніми тижнями все частіше лунають пропозиції не просто обмежити рівень допомоги, а взагалі зупинити її. Зокрема, речник польського уряду Пьотр Мюллер виступив із резонансною заявою, повідомивши, що підтримка біженців, зокрема відмова від вимог щодо проживання і надання дозволів на роботу, вільний доступ до шкіл, медичної допомоги та сімейних виплат, найімовірніше, не буде продовжена в 2024 році.

Румунія розробила програму проживання для українців: громадянам та організаціям, які прийняли біженців, виплачували гроші, які покривали оплату житла та харчування. Так тривало трохи більше ніж рік, але в травні 2023 року держава вирішила докорінно переробити програму. Тоді теж і самі біженці, і громадські організації висловлювали побоювання щодо того, що людей просто виженуть на вулиці. Проте, як і у випадку з

Чехією, цього не сталося. Нова програма передбачає виплати безпосередньо біженцям. Але друга її мета – інтеграція українців у румунське суспільство. І якщо в перший місяць для отримання допомоги немає жодних умов, то починаючи із другого потрібно стати на облік в місцевий центр зайнятості та віддати дітей до закладів освіти Румунії. Від п'ятого місяця умови ускладнюються – потрібно вже працювати. Наразі влада говорить, що програма діятиме принаймні до квітня 2024 року. Проте із виплатами не все гаразд: їх затримують на кілька місяців.

У Німеччині вже почали лунати заклики щодо скорочення соціальних виплат для українців, а деякі федеральні землі скаржаться на нестачу коштів. У 2024 року Німеччина планує вдвічі скоротити допомогу, яку центральна влада виділяє землям для покриття витрат на приймання та інтеграцію біженців. Таке рішення ухвалили на тлі потреби заощадження бюджетних витрат. Наступного року уряд готовий максимум 1,7 мільярд євро, тоді як у поточному році на підтримку біженців виділяли 3,75 мільярд євро. Таке рішення торкнеться не лише українців, а й усіх біженців, що знайшли прилисток у Німеччині.

Утім, наразі позиція ЄС загалом лишається незмінною – Україна та її громадяни, які втекли від війни, потребують допомоги. З початку війни різними країнами були розроблені програми за якими біженці отримували право на житло, роботу, освіту, соціальні пільги, отримання грошової та медичної допомоги, але всі вони мають свій термін. Грошові виплати за кордоном більші в порівнянні з виплатами, які отримують ВПО в Україні. Діти й дорослі вивчають мову країни в якій вони мають змогу отримувати освіту офлайн та знайти роботу з достатньою заробітною платою для життя. Люди відчувають, що вони, а головне їх діти, в безпеці, бо на батьківщині, де б ти не оселився, до тебе може прилетіти ворожа ракета або дрон. Це відчуття безпеки породжує небажання повертатись.

Нажаль, незважаючи на труднощі та проблеми за кордоном майже половина мігрантів не планує повертатися назад. Неповорнення переселенців може мати великий вплив на демографічну ситуацію України на тривалі роки, навіть після закінчення війни. В разі якщо держава не буде здатна впровадити ефективну політику з повернення мігрантів, на Україну очікує дефіцит робочої сили у 3.1-4,5 млн. людей до 2023 року, свідчать попередні оцінки ЦЕС, Центру економічного відновлення та Інституту демографії. Окрім демографічних проблем це звичайно, посилить і економічні труднощі України.

Правове положення переселенців в Україні в умовах військового конфлікту 2022 року залишається складним та багатогранним. Незважаючи на наявність законодавчих актів, проблеми внутрішньо переміщених осіб мають системний характер, і вимагають комплексного підходу до їх вирішення. Також варто звернути увагу на проблеми переселенців за кордоном та повернення їх до рідного краю, що потребує уваги соціальних, правових та політичних структур. Окрім внутрішніх зусиль, необхідна активна міжнародна співпраця та підтримка для забезпечення прав та потреб внутрішньо переміщених осіб. Затягування конфлікту має негативний вплив на бюджеті країни, що приймає українців і в деяких вже заохочують повертатися додому, пропонуючи на це грошову допомогу. Платники податків незадоволені особливим статусом переселенців через що виникають конфлікти.